

O'ZBEK VA INGLIZ TILLARI O'RTASIDA BADIY TARJIMA ASOSIDA LEKSIK-SEMANTIK MUNOSABATLARNING QIYOSIY KORPUS TAHLILI

Tag'oyeva Mohinabonu Ulug'bek qizi

Buxoro, G'ijduvon, 28-maktab o'qituvchisi

mohinabonutagaeva7@gmail.com

Annotatsiya: *Mazkur maqolada o'zbek va ingliz tillari o'rtasidagi badiiy tarjima materiallari asosida leksik-semantik munosabatlarning qiyosiy korpus tahlili amalga oshiriladi. Tadqiqotda korpus lingvistikasi usullaridan foydalangan holda leksik birliklar o'rtasidagi semantik aloqalar, xususan, sinonimiya, polisemiya, kollokatsiya va semantik maydonlar tahlil qilinadi. Shuningdek, badiiy matn tarjimasida milliy-madaniy komponentlarga ega leksik birliklarning ingliz tilida ifodalanish strategiyalari ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari o'zbek va ingliz tillari o'rtasidagi semantik nomutanosibliklar tarjima jarayonida qanday kompensatsiya mexanizmlari orqali bartaraf etilishini ko'rsatadi.*

Kalit so'zlar: *korpus lingvistikasi; leksik-semantik munosabatlar; badiiy tarjima; o'zbek tili; ingliz tili; parallel korpus; semantik maydon; ekvivalentlik.*

Kirish

Zamonaviy tilshunoslikda korpus lingvistikasi muhim ilmiy yo'nalish sifatida shakllanib, til hodisalarini real matn materiallari asosida tadqiq etish imkonini bermoqda. Ayniqsa, tarjimashunoslik sohasida korpuslardan foydalanish original va tarjima matnlar o'rtasidagi leksik-semantik munosabatlarni aniqlashda samarali usul hisoblanadi.

O'zbek va ingliz tillari genetik jihatdan turli til oilalariga mansub bo'lgani sababli, ularning leksik-semantik tizimida sezilarli farqlar mavjud. Bu farqlar badiiy tarjimada yanada yaqqol namoyon bo'ladi, chunki badiiy matnlarda ma'noning emotiv, obrazli va madaniy qatlamlari ustuvor ahamiyat kasb etadi. Shu bois mazkur tadqiqotda korpus tahlili orqali o'zbek va ingliz tillari o'rtasidagi leksik-semantik munosabatlarni qiyosiy o'rganish maqsad qilib olindi.

Leksik-semantik munosabatlar va korpus lingvistikasi

Leksik-semantik munosabatlar til tizimidagi so'zlar o'rtasidagi ma'noiy bog'lanishlarni ifodalaydi. Ularga quyidagilar kiradi:

- **Sinonimiya** – ma'nolari yaqin bo'lgan leksik birliklar munosabati;
- **Antonimiya** – qarama-qarshi ma'nolar munosabati;
- **Giponimiya va giperonimiya** – tur-jins munosabati;

- **Polisemiya** – bir soʻzning bir nechta maʼnoga ega boʻlishi;
- **Kollokatsiyalar** – muayyan kontekstda barqaror qoʻllanuvchi soʻz birikmalari.

Korpus lingvistikasi mazkur munosabatlarni statistik va kontekstual tahlil qilish imkonini beradi. Ayniqsa, parallel korpuslar tarjima qilingan matnlarni chuqur oʻrganishda muhim manba hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Korpus materiallari

Tadqiqotda quyidagi korpus turlaridan foydalanildi:

1. **Oʻzbek–ingliz parallel korpusi** (badiiy asarlar va ularning ingliz tilidagi tarjimalari);
2. **Oʻzbek tili badiiy matnlari korpusi**;
3. **Ingliz tili adabiy korpusi**.

Korpus materiallari lemmatizatsiya va morfologik belgilash asosida tahlilga tayyorlandi.

Tahlil usullari

- Leksik birliklarning chastota tahlili;
- Kollokatsiyalarni aniqlash;
- Semantik maydonlarni qiyosiy tahlil qilish;
- Polisemik birliklarning tarjima strategiyalarini oʻrganish;
- Madaniy-milliy komponentli leksik birliklarni tahlil qilish.

Tadqiqot natijalari

Semantik maydonlarning qiyosiy tahlili

Korpus tahlili natijalari shuni koʻrsatdiki, oʻzbek tilida ayrim semantik maydonlar (masalan, qarindoshlik, urf-odat, maʼnaviy qadriyatlar) ingliz tiliga nisbatan kengroq va murakkabroq tuzilgan. Bu holat tarjimada umumlashtirish yoki tavsifiy tarjima usullarini qoʻllashga olib keladi.

Kollokatsiyalardagi farqlar

Oʻzbek badiiy matnlarida uchraydigan barqaror soʻz birikmalari koʻp hollarda ingliz tilida toʻgʻridan-toʻgʻri ekvivalentga ega emas. Korpus maʼlumotlari tarjimonlar tomonidan perifriza yoki idiomatik ifoda vositalaridan foydalanish ustun ekanini koʻrsatdi.

Polisemiya va ekvivalentlik

Polisemik oʻzbek soʻzlarining ingliz tiliga tarjimasida kontekst hal qiluvchi omil hisoblanadi. Korpus tahlili bir soʻz uchun bir nechta tarjima variantlari mavjudligini va ularning qoʻllanish chastotasi turlicha ekanini aniqladi.

Madaniy-spetsifik leksika

Milliy realiyalarni ifodalovchi leksik birliklar tarjimasida adaptatsiya va izohli tarjima usullari keng qo'llanilgan. Bu holat korpusdagi tarjima variantlarining xilma-xilligida namoyon bo'ldi.

Xulosa

Olib borilgan qiyosiy korpus tahlili o'zbek va ingliz tillari o'rtasidagi leksik-semantik munosabatlarni chuqurroq anglash imkonini berdi. Tadqiqot natijalari badiiy tarjimada semantik ekvivalentlikni ta'minlash uchun korpus ma'lumotlariga tayanish muhim ekanini ko'rsatdi. Kelgusida korpus hajmini kengaytirish va avtomatik semantik tahlil usullarini joriy etish orqali tadqiqotlarni yanada rivojlantirish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Baker, M. In Other Words: A Coursebook on Translation. Routledge, 2018.
2. McEnery, T., Hardie, A. Corpus Linguistics: Method, Theory and Practice. Cambridge University Press, 2012.
3. Gries, S. T. Statistics for Corpus Linguistics. Edinburgh University Press, 2013.
4. Levontin V.Ya. Korpusnaya lingvistika. Moskva, 2010.
5. Muhammadiyeva G. Tarjimashunoslik va korpus tahlili. Toshkent, 2022.
6. Rahmatullaev Sh. O'zbek tilshunosligining dolzarb masalalari. Toshkent, 2020.
7. Oakes, M. P. Statistics for Corpus Linguistics. Edinburgh University Press, 1998.